

RECENZE

M. N. Rutkevič: **DIALEKTIKA I SOCIOLOGIJA**. Moskva, Mysl' 1980, 354 s.

Známý sovětský filozof a sociolog M. N. Rutkevič rozčlenil svou novou knihu na dvě základní části. Každá z těchto dvou částí je dále rozdělena do tří kapitol. První část práce má název *Marxistická dialektika a sociologická věda*, druhá část *Dialektika sociálního vývoje sovětské společnosti a sociologická věda*. V jednotlivých kapitolách obou částí pak Rutkevič analyzuje velmi široký okruh problémů. První kapitola je věnována vztahu dialektiky a marxistické sociologie. Ve druhé kapitole se autor zabývá metodologickým významem materialistické dialektiky pro sociologii. Tématem třetí kapitoly jsou vztahy dialektiky a sociologie při řešení globálních problémů současnosti.

Celá druhá část Rutkevičovy práce je vlastně aplikací autorovy koncepce dialektiky jako teorie sociálního vývoje. Proto je analýzou reálné dialektiky sociálního vývoje sovětské společnosti z hlediska těch problémů sociálního vývoje, jak je zkoumá marxistická sociologická věda. Čtvrtá kapitola druhé části knihy je zaměřena na zkoumání sociálního a ekonomického vývoje socialistické společnosti a dialektiky vzájemných souvislostí. V páté kapitole autor analyzuje sociální strukturu socialistické společnosti a dialektiku jejího vývoje. Poslední kapitola práce je především rozbohem základních problémů socialistického způsobu života a jeho vývojové dialektiky.

Rutkevičova práce je podnětná a cenná v mnoha ohledech. Jednak autor shrnuje a systematicky zdůrazňuje některé základní, principiální přístupy materialistické dialektiky k pojetí sociologické vědy, jednak nadhazuje zvláště

v polemikách řadu závažných problémů, které jsou předmětem diskuse v sovětské sociologii i v sociologii socialistických zemí. Významné jsou i jeho kritické výhrady k některým teoretickým koncepcím, které jsou do určité míry ovlivněny buržoazními sociology (zvláště výrazné je to u Rutkevičových námitek proti koncepci socializace).

Rutkevič sám v jedné stručné formulaci prohlašuje, že ústředním problémem jeho knihy je souvislost filozofie a sociologické vědy. Přitom vychází z předpokladu, že jedním z velmi pozoruhodných rysů vývoje společenských věd 20. století je fakt, že do popředí vystoupila právě sociologie. Proto je nutná také všestranná analýza místa, role a postavení sociologie a zvláště u marxisticko-leninské sociologie pak analýza jejího vztahu k filozofii a k materialistické dialektice. Z hlediska metodologického pak autor zdůrazňuje, že metodologické základy každého odvětví věd jsou z menší části založeny jen v tomto odvětví. Každá oblast vědění je sice relativně samostatná, není však izolována od druhých oblastí a je koneckonců částí jednotného poznání. Jednota světa jako objektu zkoumání společného všem vědám se odráží v jednotě poznatků o světě. Ve sféře metodologie, která je podle Rutkeviče centrem způsobů získávání nového poznání, z jednoty vědeckého poznání vyplývá pro každou jeho oblast nutnost obracet se k myšlenkám a metodám příbuzných a styčných věd a pak šířeji k idejím a metodám věd, které jsou svým charakterem obecnější.

I sociologie jako věda zkoumající společnost se má podle Rutkeviče opírat o vědy, které dávají poznání všeobecného. Takovými vědami

jsou matematika a filozofie. Ovšem o významu a možnostech matematiky pro sociologii Rutkevič již nijak podrobně nepíše. Hlavní jeho zájem je soustředěn na analýzu vztahu filozofie, a zvláště pak dialektiky k sociologii. Pokud jde o matematiku, formuluje ještě postulát, že „metody poznání sociologie, vyplývající z filozofických principů se musí doplňovat metodami matematickými“ (str. 9).

Sociologii Rutkevič stručně vymezuje jako vědu o obecných zákonech fungování a vývoje společnosti. Dialektiku chápe jako vědu o všeobecných zákonech souvislosti a vývoje, které působí v přírodě, společnosti i myšlení. Vzájemnou souvislost těchto dvou věd pak ve své práci zkoumá především z hlediska objasnění metodologické role dialektiky jako vědu obecnější než je sociologie. Podle Rutkeviče plní dialektika svou metodologickou roli ve vztahu k sociologii ve třech úrovních: jako obecná teorie vývoje, jako teorie poznání a jako věda o myšlení. Rutkevič vyhláší záměr věnovat pozornost všem těmto třem úrovním a zvláště se chce zabývat problémem, který je podle jeho názoru málo rozpracován — dialektikou pojmů v sociologii.

Na rozdíl od sociologie dialektika není jenom vědou. Je také objektivní dialektikou reálných procesů vývoje. Proto také téma dialektika a sociologie nemůže být omezeno na zkoumání vzájemného působení různých oblastí vědeckého poznání. Zahrnuje rovněž vztah sociologie jako vědy k reálné dialektice společenského vývoje. Proto platí zásada, že čím hlouběji uplatňuje sociologická věda dialektiku jako metodu poznání, tím přesněji může také odrážet dialektiku historického procesu vůbec a soudobé epochy zvláště.

Tato základní východiska pak ovlivňují celou strukturu Rutkevičovy knihy. Nejde tedy jen o shrnutí metodologických principů dialektiky a jejich významu pro sociologii, ale také o zkoumání reálných dialektických vývojových procesů, které zkoumá sociologie zejména při analýze dialektiky vývoje socialistické společnosti. V takto pojaté základní koncepci své práce Rutkevič řeší v jednotlivých kapitolách velké množství problémů, které nelze všechny repro-

dukovat ve stručné recenzi. Rutkevič zkoumá otázku předmětu marxistické dialektiky, zdůrazňuje integrativní roli filozofie. Pádné jsou jeho námítky proti názorům o tom, že historický materialismus je jen rozšířením nebo aplikací dialektického materialismu na společnost. Marxisticko-leninskou filozofii chápe v širším slova smyslu jako celý komplex nebo systém filozofických věd těsně mezi sebou spojených, jejichž jádrem je dialektický materialismus.

Do takto pojaté filozofie marxismu patří podle Rutkeviče i historický materialismus, který je marxistickou sociologickou teorií. Ovšem na druhé straně nelze v souladu s Rutkevičovými názory omezovat sociologii na historický materialismus. To prý znamená mít pohrdavý, přezíravý vztah k teoriím střední úrovně a ke konkrétním sociologickým výzkumům.

V souvislosti s těmito názory si Rutkevič klade otázku, zda marxisticko-leninská sociologie je čtvrtou součástí marxismu-leninismu. Jeho odpověď je zajímavá, byť i diskusní. Obecná sociologická teorie, již je historický materialismus, je součástí marxistické filozofie, a tím je také součástí marxismu-leninismu. Avšak sociologické specializace a konkrétní sociologické výzkumy do marxistické filozofie nepatří. Je to podle Rutkeviče analogická situace jako s teoretickou politickou ekonomikou, která je součástí marxismu-leninismu, ale úsekové speciální ekonomiky již ne.

Z hlediska základního zaměření celé knihy, je největší pozornost vyslovená metodologickým problémům věnována v kapitole druhé, v níž Rutkevič nechápe dialektickou metodu jen jako soubor pravidel, jak dosáhnout poznání společnosti. Metodologickou funkci plní dialektika jako filozofická koncepce objektivního procesu vývoje, jako teorie poznání i jako dialektická logika, tj. věda o abstraktním myšlení. Ale využití materialistické dialektiky jako metody má v každé vědě své specifické rysy, protože působení obecných zákonů dialektiky má v každé dané oblasti své zvláštnosti a každá jednotlivá věda vypracovává své metody a má složitý pojmový aparát. Z aplikací dialektické metody je zajímavá ve druhé kapitole analýza dialektiky pojmů a jejich obsahu.

V dalších kapitolách pak Rutkevič věren svému pojetí dialektiky jako učení o objektivním procesu vývoje věnuje pozornost již konkrétním analýzám aktuálních problémů. To se týká vztahů dialektiky, sociologie a globálních problémů. Zde jsou spíše shrnuty standardní přístupy sovětské sociologie k některým problémům, které se označují běžně názvem globální (ekologické problémy, problémy války a míru). Druhá část knihy se třemi kapitolami je pak věnována převážně analýze sociálního vývoje sovětské společnosti. Zde je zajímavá i diskusní problematika pojmu sociálního v širším a užším slova smyslu, poměrně velmi podrobně jsou analyzovány problémy sociální struktury v SSSR. Kapitola závěrečná pojednává o dialektice způsobu života. Tu je zvláště zajímavá Rutkevičova polemika proti zjednodušenému přejímání pojmu socializace z buržoazní sociologie a sociální psychologie. Rutkevič zdůrazňuje, že daleko výstižnější pojmy jsou výchova a formování osobnosti.

Rutkevičova kniha obsahuje celou řadu závažných a cenných podnětů, které se týkají vzájemného vztahu dialektiky a sociologie ve třech již uvedených úrovních. Je možné připomenout, že v rámci buržoazní sociologie vydal již v roce 1962 knihu se stejným názvem francouzský sociolog G. Gurvitch. Gurvitch sice vysoce cení dialektiku a postuluje její nezbytnost pro sociologii, jeho pojetí dialektiky je však spíše idealistické s výrazným akcentem na dialektiku Fichtovu a Proudhonovu, navíc je velmi silně ovlivněno formalismem a není spojeno s analýzou konkrétní dialektiky sociálního vývoje konkrétní společnosti. V knize M. N. Rutkeviče jsou skutečně velmi názorně demonstrovány zásadní přednosti marxistického pojetí dialektiky ve vztahu k sociologii. Zvláště důležité i pro rozvoj naší sociologie je zdůraznění významu dialektické metodologie pro pojetí sociologie a její uplatnění při analýze reálných společenských procesů, které se v daném případě týkají především dialektiky vývoje sovětské socialistické společnosti.

Eduard Urbánek

V. I. Bestužev — Lada, V. N. Varygin, V. A. Malachov: MODELIROVANIE V SOCIOLOGIČESKICH ISSLEDOVANIJACH (Modelování v sociologických výzkumech)
Moskva, Nauka 1978, 102 s.

Jedním z problémů, kterými se zabývá současná sociologická metodologie je možnost použití matematických, respektive matematicko-statistických postupů v sociologii. Jedná se zejména o využití těchto postupů v sociologickém výzkumu. I když matematické a statistické metody jsou v sociologii uplatňovány již dlouhou dobu, můžeme v posledních několika letech sledovat změnu ve využívání různých druhů matematicko-statistických metod v procesu sociologického výzkumu. Tato změna je spojena s rozšířením používání počítačů na zpracování empirických dat a s objevením se nových matematických metod zpracování sociologické informace, zejména metod umožňujících zpracování informace kvalitativního charakteru. V této souvislosti se vyskytuje oprávněná kritika ulpívání pouze na „klasických“ jednoduchých metodách zpracování informace, kdy je provedeno třídění prvního a druhého stupně s výpočtem některého z koeficientů a na tomto základě je provedena interpretace. Pouze výjimečně se přistupuje k některému složitějšímu postupu. Uvedené postupy pak jsou ve většině aplikovány ve výzkumném šetření víceméně mechanicky. Z tohoto důvodu představuje kniha sovětských autorů významný příspěvek k diskutované problematice. Modelování jako komplexní přístup ke zkoumané sociální realitě je jednou z cest, jak zvýšit kvalitu sociologického výzkumu, ale také jednou z cest, jak prohloubit naše teoretické znalosti sociálních jevů a jedním z možných přístupů k vytváření speciálních sociologických teorií.

Autoři zvolili ve své práci globální pohled na problematiku modelování v sociologii s cílem postihnout základní specifika výstavby modelů sociálních jevů. Práce vychází z analýzy velkého množství jak sovětské, tak zahraniční literatury, která je věnována praktickému využití modelování v sociologickém výzkumu